

Teadus- ja Arendusnõukogu raport

Tark, töötav ja tõhus Eesti

Poliitikasoovitused erasektori
arendustegevuse ja innovatsioonivõime suurendamiseks

Koostajad: Allan Martinson, Linnar Viik
Tallinn 2010

Teadus- ja Arendusnõukogu (TAN) nõustab Vabariigi Valitsust
teadus- ja arendustegevuse strateegia küsimustes

Sissejuhatus

Märgukirja taust

Osana Euroopa Liidu konkurentsivõime strateegiast „Euroopa 2020” on Riigikantselei strateegiabüroo koostöös ministeeriumidega alustanud uue konkurentsivõime strateegia (tööpealkirjaga „Eesti 2020”) koostamist. Strateegia väljatöötamine viiakse lõpule 2011. aasta suveks. Oma märgukirjas tõstame esile poliitikasoovitused erasektori arendustegevuse ja innovatsioonivõime suurendamiseks, pidades seejuures silmas pikemaajalistele strateegiatele sekundeerivaid, kuid oma teostatavuselt ja mõjukuselt eelkõige lühema ajaperspektiivi võimalusi. Innovatsioon on kõigi ettevõtete jaoks kasvu allikas ning selle stimuleerimise kaudu on Eesti praeguse prognoositud majanduskasvu kahekordistamine lähimal seitsmel aastal teostatav.

Sõnastades poliitikasoovituste oodatavat mõjukust, lähtusime eesmärgist saavutada Eesti majanduses loodava lisandväärtuse kahekordistumine viieaastases perspektiivis, kesk- ja kõrgtehnoloogilise tööstuse ning teadmismahukate teenuste ekspordi kasv, et jõuda selgelt positiivse ülejäägiga väliskaubandusbilansini, ning tootlikkuse kasv erinevates majandussektorites. Viimaste aastate jooksul on avalikuks aruteluks esitatud erinevaid arendusvisioone, aruandeid ja raporteid ning kuigi nendes pakutud soovitused tulenevad samadest, Eesti pikaajalise ja tasakaalustatud arengu eesmärkidest, on nendes pakutud rohkem kui 250 konkreetset ettepanekut. Selge, et prioriteetide seadmiseks on seda palju, ning märgukirja tarbeks püüdsime neid analüüsida ja hinnata oma fookusest lähtuvalt. Isikliku suhtlusvõrgustiku kaudu pakkusid meile lisaideid eri majandusvaldkondades tegutsevad ettevõtjad, keda panustatud aja eest siinkohal tänada soovime.

Hetkeseis

Enne kui analüüsida majanduskasvu võimalikke allikaid on vajalik tuvastada meie praegune stardipositsioon. Kuigi viimaste aastate majanduskriis on majanduse proportsioone üsna tugevalt muutnud, võib siiski tuua esile kolm põhilist momenti:

- Eesti majanduse lipulaevaks on töötlev tööstus (ca 20% SKPst), suure osa annavad kaubandus ja veondus (kokku ca 25%). Kõige enam teadusmajanduseks peetav info- ja telekommunikatsioonitehnoloogia sektor (IKT) ja professionaalsed teenused moodustavad umbes 10%, muud teenused (turism ja meelelahutus, haridus, tervishoid, haldusteenused) teise 10%, energeetika, veevarustus ja mäetööstus samuti umbes 10%, ehitus ja kinnisvara on kriisieelselt ligi 15% kukkunud ca poole võrra. Finantstööstus ja põllumajandus on kumbki ligi 5%.

- Ühe töötaja kohta toodetava lisaväärtuse mõttes on selgelt eristumas kaks rühma:
 - kõrget lisaväärtust (25–45 000 eurot hõivatu kohta 2008. a seisuga) toodeti energeetikas, veevarustuses ning IKT ja professionaalsete teenuste vallas, aga ka (enne kriisi) kinnisvarasektoris. Neist esimeste puhul on tegu monopoolse olukorra nautimisega, viimase puhul mängis kaasa laenubuum ning vaid IKT ja professionaalsed teenused on kõrge tootlikkuse saavutanud normaalses konkurentsiolekordas;
 - madal ja keskmine lisaväärtus (9,5–22 000 eurot hõivatu kohta) oli kõikides teistes sektorites.
- SKP loomisel on suur kontsentratsioon: 1% ettevõtetest annab 40% SKPst. Suurettevõtted Eestis sisuliselt puuduvad. Vaid üksikud ettevõtted näitavad väga kõrget tootlikkust (üle 65 000 euro aastas) ühe töötaja kohta ja needki on väga väikesed. Ka sellised tuntud tehnoloogiaühised nagu Skype ja Playtech toodavad lisaväärtust töötaja kohta samas suurusjärgus kanalisatsioonimonopolidega, kuna nende käive (ja tegelik kasum) käib Eestist mööda. Seega puuduvad meil kodumaised Nokia-laadsed staarid, mille puhul suur ettevõtte oleks suure tootlikkusega.

Põhijäreldused

Tooksim eesmärgilt summerituna 50 küsitletu arvamusel põhjal üldised järeldused:

- Eestil pole võimalik kahekordset kasvu saavutada ilma põhjalike sisemiste muutusteta. Orgaanilise kiire kasvu allikaid peaaegu pole. Kiiremaks kasvaks peame tegema midagi teistmoodi kui varem: ühed majandusharud peavad asenduma teistega; ettevõtted peavad muutma strateegiaid ja liikuma väärtusahelas ülespoole; muutuma peab tööjõu- ja migratsioonipoliitika jne. Samas ei tohi uus kasv tulla selliste vapustuste hinnaga nagu eelmine buumiaeg.
- Valitsuselt oodatakse eelkõige, et ta tagaks majanduskeskkonna stabiilsuse ja vabaduse. Eriti toodi esile maksusüsteemi stabiilsust, riigi kulude range kontrolli all hoidmist, sise- ja välisjulgeolekut, pragmaatilisi suhteid naaberriikidega, liigse bürokraatia ja kontrollimaania lõpetamist ning Eesti reklaamimist välismaal.
- Avatus välismaailmale, hea rahvusvaheline ühendus, migratsioonipoliitika ja sallivus olid olulisteks võtmesõnadeks paljudes vastustes. Eesti asukoht Euroopa äärealal on probleem, mille lahendamiseks tuleb investeerida.
- Enamik vastanuid rõhutas haridusse investeerimise vajadust. Paraku on nende investeeringute tasuvusperiood pikem kui meie märgukirjas tähelepanu all olev 5-aastane skoop.

Soovituste struktuur

Poliitikasoovitused on jagatud kolmeks meie hinnangul peamist tähelepanu nõudvaks osaks: uute kõrge lisandväärtusega ettevõtete loomine („Tark Eesti“), praegu tegutsevate ettevõtete tootlikkuse ja lisandväärtuse kasv („Töötav Eesti“) ning avaliku halduse efektiivsus („Tõhus Eesti“).

„Tark Eesti“ kätkeb endas ettevõtteid ja majandusharusid, mille peamine toode on intellektuaalne: infotehnoloogia ja telekommunikatsioon, professionaalsed teenused (alustades juristidest ja lõpetades fotograafide ja laboritega), finantsteenused. Nendes firmades töötab 40–50 000 inimest (8–10% hõivatutest) ja nad annavad peaaegu 20% Eesti SKPst.

„Targa Eesti“ lisaväärtuse tootmise võime ühe töötaja kohta on 1,5–2 korda kõrgem kui „Töötaval Eestil“, ta töötab tihedas rahvusvahelises koostöös ja konkurentsivõimeliselt. „Töötav Eesti“ töötab rahvusvahelisel turul pigem väärtusahela allosas või siis siseturule. „Töötav Eesti“ koondab kõiki teisi majandusharusid (90% hõivatutest, 80% SKPst). Meetmed, mida SKP kasvuks kummaski sektoris tuleb kasutada, on erinevad.

Tark Eesti

45 alla, 7 tähte¹

Märgukirja hüpotees on, et viie aastaga võiks „Targa Eesti“ harudes hõivatute arv kasvada 40–50 000 inimeselt 70–80 000, sellest suurem osa majanduse struktuurse muudatuse tulemusel, väiksem osa (kuni 5000 inimest) proaktiivse migratsioonipoliitika tulemusel. Tööstusharu keskmine tootlikkus võiks kasvada kahekordseks (30–32 000 eurolt 60–65 000 euroni hõivatu kohta).

Selline hüpe saab toimuda olemasolevate ettevõtete orgaanilise kasvu, uute kasvuettevõtete (*startup*'ide) aktiivse loomise ning väiksemate välisfirmade Eestisse meelitamise kaudu.

Maailma praktika on näidanud, et sedalaadi ettevõtete konkurentsivõime suureneb hüppeliselt nn klasteri-piirkondades nagu Silicon Valley (IKT), San Diego (biotehnoloogia), London ja New York (finantstööstus) jne. Selliste klasterite eripäraks on kolme faktori – talendika tööjõu, kapitali ja sihtturgude – kattumine samas piirkonnas. Riigi otsesest abi vajatakse harva (vahel võib see olla isegi negatiivse mõjuga).

„Targa Eesti“ klasteripiirkonna kujunemiseks tuleb tähelepanu pööratagi meetmete inimkapitali arenduses, finantskapitali ja investeringute vallas ning tihedate sidemete loomisel sihtturgudega.

Inimkapital:

- Kõrgemapalgalise tööjõu maksustamise piiramine, eelkõige sotsiaalmaksu ülempiiri puhul.
- Proaktiivne migratsioonipoliitika, mille eesmärgiks oleks Eestisse tööle kutsuda kuni 5000 professionaali ja ettevõtjat. Selline poliitika peaks kätkema endas teatud maksusoodustusi, Eesti sihikindlat reklaamimist, rahvusvahelise elukeskkonna tekitamist (koolid jne).
- Inimeste ja firmade professionaalse taseme hüppeline tõstmine, pakkudes suuremaid õppimis- ja praktikavõimalusi välismaal, ülikoolidesse välislektorite toomist, väliskonsultantide kaasamist firmadesse jne.

¹ viidatud New York Timesi ristsõnale 17. novembrist 2010 „Skype was invented in ...”

Kapital ja investeeringud:

- Riskikapitali tööstuse areng: riikliku fondifondi asutamine ja rahvusvahelise kapitali ligitõmbamine nn Iisraeli mudeli alusel eesmärgiga, et Eestist juhitud riskikapitali hulk suureneks 200–300 mln euroni. Kindlus Arengufondi stabiilsuse suhtes.
- Välisinvesteeringute riiki meelitamine: johtuvalt Eesti eripäradest panna rõhk Skandinaavia väikestele ja keskmistele firmadele.
- Eesti kõrgtehnoloogiafirmade „kodusadamaks“: võimaldada Euroopa ettevõtjatel asutada Eestis ettevõtte internetis paari tunniga ja sellise võimaluse reklaamimine; anda kindlustunne intellektuaalomandi kaitse suhtes; reklaamida o-tulumaksu; lihtsad litsentsiprotseduurid *on-line*-kaubanduses ja -teenustel.
- Kõrgtehnoloogilise infrastruktuuri väljaehitamise toetamine eesmärgiga, et tegu oleks moodsaima riigiga Euroopas.

Integratsioon välismaailmaga ja sihtturgudega:

- Korralik ja tihe transpordiühendus välismaailmaga eesmärgiga, et Tallinnast ja Tartust saaks 3–4 sihtkohta vähemalt 2 korda päevas.
- Eesti ettevõtetele tegutsemisbaaside loomine peamistes sihtpiirkondades (Põhjamaad, Ühendkuningriik, USA), mis vähendaksid turgudele sisenemise kulusid; nn kõrgtehnoloogia Eesti Majad.
- Rahvusvahelistest üritustest osavõtu toetamine.

Töötav Eesti

Tegutsevad ettevõtted – lind või loom²

Ühelt poolt on sellesse rühma kuuluvate tegutsevate ettevõtete innovatsioonisuutlikkuse kasvatamine lihtsam – erinevalt uutest ja asutamisel olevatest ettevõtetest on nad olemas ning nende praeguste kasvupiirangute suhtes ei pea lähtuma hüpoteetilisest aruteludest. Teiselt poolt ei ole esialgsel hinnangul Eestis majanduskriisi mõjul aset leidnud ulatuslikku ettevõtete ümberstruktureerimist uutele tegevusaladele, vaid pigem on reageeritud majanduskeskkonna muutustele kulude kokkuhoiu ja tegevuse lõpetamisega. Selle mõjud tööturule tähendavad iseseisva Eesti ulatuslikemat tööpuudust vaatamata praegustele positiivsetele signaalidele majanduses. Praeguste töötute kaasamine uutele, tegutsevates ettevõtetes lisanduvatele töökohtadele ilma täiendus- või ümberõppeta, samuti praegu tööturul hõivatute taseme tõstmine pideva koolitusega on võimatu. Tegutsevate ettevõtete olulisemaks võimekuseks on pädevad ja koolitatud töötajad ning **inimkapitali investeeringud peavad olema oma sisust ja vormist sõltumata mitte pelgalt maksuvabad, vaid valitsus peab neid täiendavalt stimuleerima**. Teadmistepõhises ühiskonnas peab saama loomulikuks kõigi töötajate pidevkoolitus vähemalt kahe nädala mahus igal aastal, seda nii täiendus- kui ka ümberõppe eesmärkidel.

Ettevõtete ekspordivõimekusele peab aga senisest suuremat tähelepanu pöörama end kõrgema lisandväärtusega nõudlusele positsioneerides. Rahvusvahelist turundus- ja müügi võrgustikku suudavad iseseisvalt üles ehitada vaid vähesed ettevõtted ning **olulisemate strateegiliste sihtturgude senisest paremaks hõlvamiseks soovitame luua täiendavad, eri valdkonna ettevõtteid esindavad esindused**. Senisest veel tihedam integreerumine Põhja-Euroopa majandusruumiga eeldaks just selle piirkonna riikide olulisematesse majanduskeskustesse esinduste lisamist. Teisisõnu öeldes – meie soovitus on oluliselt suurendada EASi jt sarnaste organisatsioonide esindatust üksikutele sihtturgudel (eelkõige Põhjamaades ja Saksamaal) nii inimeste arvu, tugiteenuste kui ka Eesti reklaamimise ja müügitöö poolest. Laiemalt peaks nende eesmärk olema ka ettevõtete koostöö edendamine välisturgudel, näiteks logistiliste lahenduste ühiskasutuseks.

Üheks oluliseks meetmeks on peale välismaiste otseinvesteeringute kaasamise (mis paraku on viinud selleni, et suurt osa Eesti ettevõtteid juhitakse välismaalt) Eestis tegutseva erakapitali (*private equity*) tööstuse arendamine. Praegu on Eestis *private equity* saadavus suhtena SKPs võrreldes üle 5 korra väiksem kui Euroopas. Selle olukorra leevendamiseks pakume kaaluda **Euroopa struktuurifondide abiga väikese ja kesksuurusega *private equity* fondidesse investeerimist** mujal Ida-Euroopas juba toimivate JEREMIE fondide eeskujul.

2 viidatud Oru Pearu arutlustele mesilase olemusest

Tõhus Eesti

Ülejäävalt innovaatiline avalik haldus

Paljud Euroopa Liidu riigid, sh senised Euroopa liidrid innovatsioonipoliitikas ja -praktikas, on silmitsi majanduskeskkonda destabiliseeriva riigieelarve puudujäägi ning riigivõlaga. Lähiaastatel senisest veelgi olulisemaks kujunevat riigirahanduse head seisu ka eeldatavas majanduskasvu taastumise kontekstis silmas pidades **peab Eesti olema suuteline aastaks 2012 välja jõudma positiivsesse valitsussektori eelarvepositsiooni ning selles püsima**. See tähendab, et innovatsioonialaste meetmete ja konkurentsivõime kasvu toetamist nagu ka avaliku sektori teenuste kvaliteeti tuleb kasvatada ilma lisakulutusi tegemata. Riigiametnike ja teenistujate arvu ning palgakulu formaalsest kontrolli all hoidmisest olulisem on innovatsioon avalikus sektoris. Senisest mõjukamatena peaks esile kerkima tervishoiu- ja hariduskorralduses ning kohalikes omavalitsustes planeeritavad ja kasutusele võetavad innovaatilised rakendused.

Tervishoiu- ja hariduskorralduses on info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatega (IKT) rakenduste võimaluste kasutamisest tulenev efekt alles algusfaasis ning IKT mõjukuse kiirendamine ja võimendamine oluline mitte pelgalt riigi eelarvepositsioonile, vaid eelkõige pakutava teenuse kvaliteedile. Omavalitsustest on oma kompetentsist ja finantsvõimekusest lähtuvalt IKT tõhusateks investeeringuteks esile tuua vaid üksikuid näiteid. **Kohalike omavalitsuste ühine, koordineeritud IKT võimekuse loomine Vabariigi Valitsuse toetusel peaks juba aastaks 2012 olema suuteline käivitama tervikliku ja omavahel koosvõimelise omavalitsuste infosüsteemi**. Kuskil maailmas ei teki lisandväärtust riigi- või omavalitsusasutuses järjekorras seismisest – omavalitsuste e-teenuste liitmine eesti.ee portaali juurde ning avalike andmekogude koosvõime kesk- ja omavalitsuste tasandil on mõjukas ja tulemuslik kodanikele ja ettevõtjatele. Avalikul sektoril on IKT kulutustes olulise turutegija roll. Kaasates erasektorit võimalikult varajases, süsteemide projekteerimise faasis ning luues täiendavalt era- ja avaliku sektori koostöömudeleid e-teenuste pakkumisel, kasvatatakse ka Eesti IKT sektori konkurentsivõimet.